

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ОСОБЛИВОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Методичні рекомендації

Дніпро – 2024

УДК 343.1
О 75

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 20.11.2024)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Станіслав МОЗОЛЬ, проректор Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Андрій БАБЕНКО, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

УКЛАДАЧІ:

Володимир ШАБЛИСТИЙ, директор Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Сергій ІСЛАНКІН, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Таїсія ШЕВЧЕНКО, т.в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

О 75 Шаблистий В. В., Ісланкін С. М., Шевченко Т. В. Особливості адвокатської діяльності в умовах воєнного стану: метод. реком. Дніпро : ДДУВС, 2024. 38 с.

Методичні рекомендації містять узагальнення та аналіз особливостей адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. У роботі визначено основні підходи, що застосовуються в адвокатській діяльності в сучасних умовах. Методичні рекомендації призначені для використання в освітньому процесі та для адвокатів, прокурорів, слідчих та працівників інших підрозділів правоохоронних органів, які беруть участь у проведенні досудового розслідування та судового розгляду.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Адвокатська діяльність.....	5
Розділ 2. Нормативно-правова база здійснення адвокатської діяльності.....	20
Розділ 3. Особливості адвокатської діяльності під час воєнного стану.....	29
Рекомендована література.....	36

ВСТУП

В умовах воєнного стану в Україні були внесені значні зміни до національних нормативно-правових актів, що регулюють особливості проведення досудового розслідування та судового слідства в умовах збройного конфлікту. Методичні рекомендації «Особливості адвокатської діяльності в умовах воєнного стану» висвітлюють специфіку роботи адвокатів як захисників і представників під час воєнного стану, що прямо пов'язано з обмеженнями, введеними після оголошення цього стану. Зокрема, це стосується функцій адвокатів, які безпосередньо залежать від змін у правах і обов'язках громадян, посадових осіб та спеціальних органів.

На сьогодні в Україні діє Закон «Про правовий режим воєнного стану», який визначає основи правового режиму воєнного стану, порядок його введення і скасування, а також правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, органів місцевого самоврядування та інших установ в умовах воєнного стану. Цей закон також забезпечує гарантії прав і свобод людини, громадян та юридичних осіб. У зв'язку з цим деякі функції адвокатів залежать від змін у правовому статусі громадян та посадових осіб, а також від діяльності спеціальних органів.

Для адвокатів, які практикують у цей період, важливим є глибоке знання законодавства, яке регулює питання воєнного стану, прав і свобод людини та вимог належної правової процедури. Це є невід'ємною частиною професійної компетенції в забезпеченні правового захисту клієнтів. Хоча воєнний стан є лише однією з частин кримінально-правової практики, ця сфера є надзвичайно важливою. Для юристів, які спеціалізуються в певних галузях права, знання того, як воєнний стан може вплинути на інтереси їх клієнтів, а також вміння ефективно захищати їхні права в таких умовах, є ключовим для надання високоякісних правових послуг.

Методичні рекомендації містять аналіз особливостей адвокатської діяльності під час воєнного стану та визначають основні підходи, які застосовуються в цій сфері. Видання призначене для здобувачів вищої юридичної освіти, аспірантів, викладачів, науковців, а також для адвокатів, працівників правоохоронних органів, які беруть участь у проведенні досудового розслідування та судового розгляду.

РОЗДІЛ 1. АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Конституція України (ст. 59) гарантує кожному право на професійну правову допомогу. Стаття 131-2 Конституції також визнає важливість інституту адвокатури в Україні, завданням якого є забезпечення професійної правничої допомоги.

Стан адвокатури та ставлення держави до неї часто є показником демократичності країни. Престиж адвоката та ефективність його роботи залежить від статусу людини в суспільстві і державі, а також від поваги до основних принципів демократії та законності.

У будь-якому правовому суспільстві адвокат має важливу роль. Його діяльність повинна бути спрямована не тільки на захист інтересів клієнта, а й на підтримку інтересів права в цілому. Основні принципи адвокатської діяльності, закріплені на VIII Конгресі ООН з попередження злочинності в серпні 1990 року, підкреслюють важливість цієї професії, яка має бути підтримана та гарантована урядами при розробці національного законодавства. Це стосується як адвокатів, так і суддів, прокурорів, а також органів законодавчої та виконавчої влади, і в цілому – суспільства.

Після здобуття незалежності Україна зробила перші кроки до створення незалежної адвокатури. 19 грудня 1992 року був прийнятий Закон України «Про адвокатуру», який визначав адвокатуру як добровільну професійну громадську організацію, що відповідно до Конституції України має забезпечувати захист прав, свобод та законних інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб, а також надавати іншу юридичну допомогу. Цей закон мав певні переваги та недоліки.

5 липня 2012 року Верховна Рада прийняла новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначив адвокатуру як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує захист, представництво та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, самостійно вирішуючи питання організації та діяльності адвокатури.

Згідно з частиною 2 цього закону, адвокатуру складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. Основою діяльності адвокатури є Конституція України, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон «Про безоплатну правову допомогу» та інші нормативно-правові акти.

Адвокатура є самостійною організацією професійних юристів, що виконує важливу суспільну функцію – захист прав та законних інтересів громадян та організацій. Її недержавний характер полягає в тому, що адвокат, надаючи правову допомогу, захищає порушені права та справедливість, що є основою суспільного устрою. Водночас діяльність адвокатури має і державний аспект, адже вона виконує важливу державну функцію – захист прав та інтересів громадян.

Згідно з частиною 1 статті 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність базується на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Ці принципи гарантують ефективний захист прав та інтересів громадян, іноземців, осіб без громадянства, а також юридичних осіб, які звертаються за допомогою до адвокатів.

Принцип верховенства права охоплює сукупність національних інститутів, правових механізмів і процедур, які є необхідними для того, щоб особа могла захищати свої права, свободи та законні інтереси від свавілля з боку держави (її органів і посадових осіб), а також зберегти свою гідність. Ці стандарти частково розроблені на міжнародному рівні в рамках ООН, але здебільшого сформульовані в рамках Ради Європи, яка прагне створити єдину європейську правову систему.

Ці стандарти відображені в рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи, рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), а також у рішеннях Європейського суду з прав людини. Вони були враховані під час розробки нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Принцип верховенства права, відповідно до міжнародних правових документів, включає такі основні елементи:

1. правова визначеність;
2. доступ до правосуддя, забезпечений незалежними та неупередженими судами;
3. дотримання прав людини;
4. недискримінація та рівність перед законом і судом.

Безсумнівно, діяльність адвокатів сприяє зміцненню верховенства права. Використовуючи свої професійні права, адвокат забезпечує доступ до правосуддя на умовах рівності та змагальності, застосовуючи всі можливості для забезпечення правової визначеності судових рішень та неупередженості судового розгляду.

Адвокатська діяльність здійснюється з дотриманням *принципу верховенства права*, що передбачає визнання прав і свобод людини найвищими цінностями, які визначають напрям і зміст роботи адвокатури.

Принцип законності в адвокатській діяльності згідно з міжнародними стандартами полягає в тому, що надання правової допомоги клієнтам має здійснюватися на законних підставах, із дотриманням прав людини, закріплених національними та міжнародними нормами.

Моральна та юридична відповідальність адвоката за дотримання професійної етики є надзвичайно важливою. Адвокат зобов'язаний суворо дотримуватися норм, прийнятих світовим співтовариством і Україною, таких як «Загальний кодекс правил для адвокатів Європейського співтовариства», прийнятий у Страсбурзі у 1988 році, «Основні положення про роль адвокатів», ухвалені на VIII Конгресі ООН у серпні 1990 року, та Правила адвокатської етики, затверджені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України у 1999 році.

Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат **зобов'язаний**:

1. дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
2. за вимогою клієнта надавати звіт про виконання договору на правову допомогу;
3. невідкладно інформувати клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
4. виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокат також зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законодавчими актами, для забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які можуть спростувати підозру чи обвинувачення, пом'якшити чи виключити кримінальну відповідальність.

Усі відомості, отримані адвокатом під час розгляду конкретного кримінального провадження, повинні використовуватися тільки для захисту клієнта. Якщо навіть підозрюваний, обвинувачуваний чи підсудний визнає свою провину, адвокат повинен, за наявності належних підстав, доводити їх невинуватість. Водночас він зобов'язаний узгодити свою позицію з підзахисним, оскільки суперечність між адвокатом і підзахисним неприпустима. Адвокат не може визнавати провину підзахисного, якщо той її заперечує.

Адвокат не має права прийняти на себе захист або надання правової допомоги іншій особі, якщо це суперечить інтересам особи, якій він уже надавав правову допомогу або надає її в даний момент.

Захисником або представником не може бути особа, яка брала участь у тому ж кримінальному провадженні як слідчий, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст чи перекладач.

Також **особа не має права бути захисником або представником у тому ж кримінальному провадженні** в таких випадках:

1. якщо вона надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася за правовою допомогою;
2. якщо її право на заняття адвокатською діяльністю було зупинено або припинено (наприклад, анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю);
3. якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого чи будь-кого зі складу суду.

У разі наявності таких підстав захисник або представник зобов'язані заявити про самовідвід. Всі заяви про відвід захисника під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя, а під час судового провадження – суд, що здійснює провадження.

Принцип незалежності адвокатури означає її самостійність у виконанні поставлених завдань без впливу з боку органів державної влади, місцевого самоврядування чи їх посадових осіб. Цей принцип забезпечується передусім недержавним характером адвокатури та її самостійністю як добровільного професійного об'єднання юристів.

Адвокати, які працюють індивідуально або в складі адвокатських бюро чи об'єднань, мають право здійснювати свою діяльність без будь-якого втручання чи перешкоджання з боку сторонніх осіб. Держава не має права втручатися в їх професійну діяльність, оскільки законом заборонено кримінальне або цивільно-правове переслідування адвокатів за їхні письмові або усні заяви, зроблені в рамках виконання своїх функцій у суді або інших юридичних чи адміністративних органах.

Адвокат не має права прийняти на себе захист або надання правової допомоги іншій особі, якщо це суперечить інтересам особи, якій він уже надавав правову допомогу або надає її в даний момент.

Захисником або представником не може бути особа, яка брала участь у тому ж кримінальному провадженні як слідчий, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст чи перекладач.

Також особа *не має права* бути захисником або представником у тому ж кримінальному провадженні в таких *випадках*:

1. якщо вона надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася за правовою допомогою;
2. якщо її право на заняття адвокатською діяльністю було зупинено або припинено (наприклад, анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю);
3. якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого чи будь-кого зі складу суду.

У разі наявності таких підстав захисник або представник зобов'язані заявити про самовідвід. Всі заяви про відвід захисника під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя, а під час судового провадження – суд, що здійснює провадження.

Принцип незалежності адвокатури означає її самостійність у виконанні поставлених завдань без впливу з боку органів державної влади, місцевого самоврядування чи їх посадових осіб. Цей принцип забезпечується передусім недержавним характером адвокатури та її самостійністю як добровільного професійного об'єднання юристів.

Адвокати, які працюють індивідуально або в складі адвокатських бюро чи об'єднань, мають право здійснювати свою діяльність без будь-якого втручання чи перешкоджання з боку сторонніх осіб. Держава не має права втручатися в їх професійну діяльність, оскільки законом заборонено кримінальне або цивільно-правове переслідування адвокатів за їхні письмові або усні заяви, зроблені в рамках виконання своїх функцій у суді або інших юридичних чи адміністративних органах.

Якщо клієнт пред'являє вимоги до адвоката у зв'язку з його професійною діяльністю, адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту своїх прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що проводить дисциплінарне провадження щодо адвоката, або інші органи чи посадові особи, яким стали відомі ці вимоги, зобов'язані вжити заходів для забезпечення конфіденційності адвокатської таємниці і запобігання її розголошенню.

Особи, які допустили порушення конфіденційності адвокатської таємниці або її розголошення, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Подання адвокатом у встановленому порядку інформації центральному органу виконавчої влади, що відповідає за запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового знищення, не вважається порушенням адвокатської таємниці.

Адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільної чи кримінальної відповідальності за надання такої інформації, навіть якщо це завдало шкоди фізичним або юридичним особам, за умови, що дії адвоката відповідають вимогам Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Принцип конфлікту інтересів визначається в пункті 8 ст. 1 Розділу 1 Загальних положень. Конфлікт інтересів означає ситуацію, коли особисті інтереси адвоката суперечать його професійним обов'язкам і можуть впливати на об'єктивність і неупередженість у виконанні адвокатських функцій, а також на ухвалення ним певних рішень у процесі адвокатської діяльності.

Адвокату, адвокатському бюро чи адвокатському об'єднанню забороняється укласти договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів.

Згідно зі ст. 28 Закону України *адвокат зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного з клієнтом, якщо:*

1. бажаний клієнтом результат або засоби його досягнення є незаконними, суперечать моральним принципам суспільства, присязі адвоката чи правилам адвокатської етики;

2. адвокат є членом сім'ї або близьким родичем особи, яка брала чи бере участь у судовому процесі (господарському, цивільному, адміністративному чи кримінальному) або в розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких звертаються за правовою допомогою;

3. виконання договору може суперечити інтересам адвоката, його родини, адвокатського бюро або об'єднання, засновником (учасником) якого він є, або його професійним обов'язкам.

Згідно з частиною 1 статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка відповідає

таким вимогам: має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має досвід роботи в галузі права не менше двох років, успішно склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (за винятком випадків, передбачених законом), склала присягу адвоката України та отримала відповідне свідоцтво на право здійснення адвокатської діяльності.

Не може бути адвокатом особа, яка:

1. має непогашену або незняту судимість за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, а також за злочин середньої тяжкості, за який призначено покарання у вигляді позбавлення волі;
2. визнана судом недієздатною або обмежено дієздатною;
3. позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю протягом двох років після прийняття рішення про таке позбавлення;
4. звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса чи з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги або вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня звільнення (ч. 2 ст. 6 Закону).

Діяльність адвоката несумісна з такими видами діяльності:

1. обіймання посад, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»;
2. проходження *військової або альтернативної (невійськової) служби*;
3. здійснення нотаріальної діяльності;
4. проведення судово-експертної діяльності.

З 2022 року адвокати, які були мобілізовані на військову службу, після введення наказу в дію негайно припиняють свою адвокатську діяльність.

Однак ці обмеження не стосуються депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та депутатів місцевих рад, за винятком тих, хто працює на постійній основі в цих радах.

У разі виникнення обставин, що спричиняють несумісність, адвокат зобов'язаний протягом трьох днів подати заяву до ради адвокатів відповідного регіону про зупинення своєї адвокатської діяльності.

Особа, яка бажає стати адвокатом і відповідає вимогам статей 6, частин першої та другої Закону, має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складання кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури перевіряє відповідність особи вимогам Закону, зазначеним у частинах першій та другій статті 6. Для перевірки достовірності наданої інформації комісія може звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань. Вони зобов'язані надати необхідну інформацію протягом десяти робочих днів з моменту отримання запиту.

Відмова у наданні інформації за запитом, ненадання її у встановлений строк або надання недостовірної інформації тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством. Якщо особа, яка бажає стати адвокатом,

не надає письмової згоди на перевірку точності та повноти наданих нею відомостей, така особа не допускається до складання кваліфікаційного іспиту.

Строк розгляду заяви про допуск до кваліфікаційного іспиту не може перевищувати тридцяти днів з моменту її подачі. Після розгляду заяви та доданих документів кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури приймає одне з наступних рішень:

1. Допустити особу до кваліфікаційного іспиту;
2. Відмовити у допуску до кваліфікаційного іспиту.

Особа, яка подала заяву, повинна отримати письмове повідомлення про прийняте рішення протягом трьох днів після його ухвалення. Якщо рішення про відмову у допуску до іспиту, то в ньому обов'язково вказуються причини відмови.

Рішення про відмову може бути оскаржене до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з моменту його отримання.

Кваліфікаційний іспит є формою атестації особи, яка хоче стати адвокатом, і складається з перевірки теоретичних знань в галузі права, історії адвокатури та адвокатської етики, а також практичних навичок у застосуванні законодавства.

Іспит організовує кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Порядок складання іспиту, методи оцінювання та програма іспиту затверджуються Радою адвокатів України, яка також має право встановити плату за складання іспиту та визначити порядок її внесення.

Кваліфікаційні іспити проводяться щонайменше один раз на три місяці.

Особа, яка успішно склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів після його проходження отримує свідоцтво про складання іспиту, яке є дійсним протягом трьох років.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може повторно скласти його не раніше ніж через шість місяців. У разі повторної невдачі особа може бути допущена до наступного іспиту не раніше ніж через рік.

Особа, яка не склала іспит, має право оскаржити рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури протягом тридцяти днів з моменту отримання рішення. Оскаржуване рішення може бути залишене без змін або може зобов'язати провести повторний іспит найближчим часом.

Стажування – це процес перевірки готовності особи, яка отримала свідоцтво про складання кваліфікаційного іспиту, до самостійної адвокатської діяльності. Стажування триває шість місяців і проходить під керівництвом досвідченого адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

Стажуватися може особа, яка має дійсне свідоцтво про складання кваліфікаційного іспиту на момент початку стажування. Стажування можна здійснювати у вільний від основної роботи час.

Керівником стажування може бути адвокат, який має не менше п'яти років стажу адвокатської діяльності. У одного адвоката не може проходити

стажування більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону має право призначити керівника стажування серед адвокатів, робоче місце яких розташоване в цьому ж регіоні.

Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання, а також розмір внеску за стажування і порядок його сплати затверджуються Радою адвокатів України.

Розмір внеску на стажування визначається з урахуванням витрат на діяльність ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, а також витрат керівника стажування. Внесок не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат на день подання заяви про призначення стажування. Внесок розподіляється таким чином:

- 70 % сплачується стажистом безпосередньо керівнику стажування для покриття витрат, пов'язаних із стажуванням;
- 30 % сплачується на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону та Ради адвокатів України.

Особи, які мають стаж роботи помічником адвоката не менше одного року протягом останніх двох років, звільняються від проходження стажування.

Після завершення стажування керівник складає звіт про оцінку роботи стажиста та направляє його до ради адвокатів регіону. Оцінка результатів стажування має бути проведена радою протягом тридцяти днів з моменту отримання звіту.

На підставі оцінки результатів стажування рада адвокатів регіону ухвалює одне з наступних рішень:

1. видача свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
2. продовження стажування на термін від одного до трьох місяців.

Письмове повідомлення про прийняте рішення надається стажисту та керівнику стажування протягом трьох днів. Якщо рішення передбачає продовження стажування, воно може бути оскаржене протягом тридцяти днів до Ради адвокатів України або до суду. Оскаржуване рішення може бути залишене без змін, або ж може бути прийняте рішення про видачу свідоцтва.

У разі продовження стажування розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати за кожен місяць додаткового стажування.

Особи, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, можуть працювати індивідуально, створювати власне адвокатське бюро або об'єднуватися з іншими адвокатами для створення адвокатських об'єднань, відповідно до статей 14 та 15 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і їхніх статутів. Діяльність адвокатських об'єднань ґрунтується на принципах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності, що визначає специфічний статус адвокатури як громадської організації. Адвокатські бюро та об'єднання реєструються відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-

підприємців», з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Згідно зі статтею 13 Закону, адвокат, який здійснює діяльність індивідуально, є самозайнятою особою.

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, має право відкривати банківські рахунки, використовувати печатку, штампи та бланки (включаючи ордери), на яких зазначено його прізвище, ім'я та по батькові, а також номер і дата видачі свідоцтва про право на адвокатську діяльність.

Відповідно до статті 14 Закону правовий статус адвокатського бюро передбачає, що таке бюро є юридичною особою, яку створює один адвокат і яке функціонує на підставі статуту. Назва адвокатського бюро повинна містити прізвище адвоката, що його заснував. Реєстрація адвокатського бюро здійснюється за процедурою, визначеною Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», з урахуванням вимог цього Закону.

Адвокатське бюро має власний баланс, може відкривати рахунки в банках і використовувати печатки, штампи та бланки зі своєю назвою. Якщо відбувається створення, реорганізація або ліквідація адвокатського бюро, його засновник має повідомити раду адвокатів регіону письмово протягом трьох днів після внесення відповідних даних до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Стороною договору про надання правової допомоги є саме адвокатське бюро. Воно може залучати інших адвокатів для виконання укладених договорів, причому такі адвокати працюють на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності.

Правовий статус адвокатського об'єднання регулюється статтею 15 Закону. Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів, і діє на підставі свого статуту. Реєстрація адвокатського об'єднання також відбувається відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки в банках і використовувати печатки, штампи та бланки зі своєю назвою. Якщо відбувається створення, реорганізація, ліквідація або зміна складу учасників адвокатського об'єднання, то воно зобов'язане повідомити раду адвокатів регіону письмово протягом трьох днів після внесення відповідних даних до реєстру.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Договір підписується учасником об'єднання, уповноваженим на це відповідно до довіреності або статуту об'єднання. Адвокатське об'єднання може залучати інших адвокатів для виконання укладених договорів на

договірних умовах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій їх діяльності.

Згідно зі статтею 17 Закону створено Єдиний реєстр адвокатів України. Рада адвокатів України відповідає за ведення цього реєстру, який служить для збору, збереження, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і склад адвокатів України, а також іноземних адвокатів, які здобули право на адвокатську діяльність в Україні. Внесення даних до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України.

До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться такі дані:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, а також номер і дата прийняття рішення про його видачу (або рішення про включення адвоката з іноземної держави до реєстру);
- 3) найменування та місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, а також контактні дані (номери телефонів);
- 4) адреса робочого місця адвоката, контактні дані;
- 5) інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 6) інші відомості, передбачені цим Законом.

Адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної ним організаційної форми адвокатської діяльності або фактична адреса, якщо вона відрізняється від адреси організаційної форми. Якщо в адвоката є кілька робочих місць, до Єдиного реєстру вноситься тільки одна адреса.

Адвокат зобов'язаний письмово повідомити раду адвокатів регіону про будь-які зміни в своїх даних, які мають бути внесені до реєстру, протягом трьох днів після таких змін, за винятком випадків, коли зміни вносяться за рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії.

Інформація, яка міститься в Єдиному реєстрі адвокатів України, є відкритою та доступною на офіційному вебсайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України та ради адвокатів регіонів надають витяги з реєстру за запитом адвоката або інших осіб.

Відомості, що підлягають внесенню до реєстру, мають бути внесені не пізніше наступного дня після отримання радою адвокатів регіону відповідної інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Порядок ведення реєстру затверджується Радою адвокатів України.

Адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність в Україні, зокрема захист і представництво в кримінальних справах, відповідно до особливостей, визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2013 року. Для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні адвокат іноземної держави має подати заяву до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури разом із документами, що

підтверджують його право на адвокатську діяльність у відповідній країні. Перелік таких документів затверджується Радою адвокатів України.

Кваліфікаційна палата комісії розглядає заяву та документи протягом десяти днів. Якщо підстав для відмови немає, приймається рішення про включення адвоката до Єдиного реєстру, і адвокат іноземної держави письмово повідомляється про це протягом трьох днів. Відомості про такого адвоката вносяться до реєстру радою адвокатів регіону.

На завершення слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути особа, яка має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має не менше двох років стажу роботи в правовій сфері, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (якщо це не суперечить Закону), прийняла присягу адвоката та отримала свідоцтво на право займатися адвокатською діяльністю.

Адвокатом не може бути особа, яка:

1) має непогашену або незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення не тяжкого, тяжкого злочину, особливо тяжкого злочину, за який було призначено покарання у вигляді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною або обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, і це обмеження триває протягом двох років із дати прийняття рішення про припинення такого права;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування через порушення присяги або скоєння корупційного правопорушення – протягом трьох років з дня звільнення (ч. 2 ст. 6 Закону).

Основними видами адвокатської діяльності є:

1) надання правової інформації, консультацій, роз'яснень з юридичних питань, правовий супровід діяльності юридичних осіб, фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та держави в цілому;

2) складання заяв, скарг, процесуальних та інших правових документів;

3) захист прав і законних інтересів осіб, які є підозрюваними, обвинуваченими, підсудними, засудженими, виправданими, а також осіб, щодо яких розглядається питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру у кримінальному провадженні або екстрадицію;

4) надання правової допомоги свідкам у кримінальних справах;

5) представництво інтересів потерпілих у справах про адміністративні правопорушення, а також прав та обов'язків потерпілих, цивільних позивачів, відповідачів у кримінальних справах;

6) представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах при здійсненні цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів осіб, держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування в іноземних або міжнародних судових органах, якщо інше не передбачене законодавством іноземних держав, статутами міжнародних судів або міжнародними договорами, ратифікованими Україною;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати й інші види адвокатської діяльності, які не заборонені законом (ст. 19 Закону).

Згідно зі ст. 20 Закону під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, які не заборонені законом, етикою адвокатської професії та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання цього договору. Це включає:

1) звертатися з адвокатськими запитами до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і фізичних осіб (за їх згодою), зокрема для отримання копій документів;

2) представляти та захищати права та інтереси фізичних і юридичних осіб у суді, органах влади, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності;

3) ознайомлюватися з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами в установах та організаціях, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру і подавати їх у встановленому порядку;

5) подавати клопотання та скарги до посадових осіб і отримувати від них письмові мотивовані відповіді;

6) бути присутнім на засіданнях, де розглядаються його клопотання і скарги, та надавати пояснення щодо їх змісту;

7) збирати відомості, які можуть бути використані як докази, запитувати, отримувати та вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними і опитувати осіб за їх згодою;

8) використовувати технічні засоби, зокрема для копіювання матеріалів справи, запису процесуальних дій, фіксації ходу судового засідання, у порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які веде, за умови, що законом не встановлено іншого способу їх посвідчення;

10) отримувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно зі ст. 21 Закону, під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1. дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
2. за вимогою клієнта надавати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;
3. невідкладно інформувати клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
4. постійно підвищувати свій професійний рівень;
5. виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
6. виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокату забороняється:

1. використовувати свої права на шкоду правам, свободам та законним інтересам клієнта;
2. без дозволу клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, або використовувати їх в особистих чи сторонніх інтересах;
3. займати позицію, яка суперечить волі клієнта, за винятком випадків, коли адвокат переконаний, що клієнт дає неправдиві свідчення;
4. відмовлятися від надання правової допомоги, за винятком випадків, передбачених законом (ч. 2 ст. 21 Закону).

Адвокат здійснює свої повноваження через адвокатський запит. **Адвокатський запит** – це письмове звернення адвоката до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також до підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, з метою отримання інформації та копій документів, необхідних для надання правової допомоги клієнту (ч. 1 ст. 24 Закону).

До адвокатського запиту додаються завірені копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордер або доручення органу, який має право надавати безоплатну правову допомогу. Вимога подання інших документів разом із запитом є неприпустимою. Адвокатський запит не може стосуватися питань надання консультацій або роз'яснень законодавства.

Надання інформації та копій документів, отриманих у ході кримінального провадження, здійснюється відповідно до правил кримінального процесуального законодавства. Органи державної влади, місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ та організацій, які отримали адвокатський запит, повинні надати адвокату відповідну інформацію та копії документів не пізніше п'яти робочих днів після отримання запиту, за винятком інформації, що має обмежений доступ.

Якщо адвокатський запит передбачає надання великої кількості інформації або пошук даних серед численних матеріалів, строк виконання запиту може бути подовжено до двадцяти робочих днів. Про це адвокат буде письмово повідомлений впродовж п'яти робочих днів з дня отримання запиту із зазначенням обґрунтування причин продовження терміну.

Якщо задоволення запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом понад десять сторінок, адвокат має відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. Розмір цих витрат не повинен перевищувати гранично встановлені норми, затверджені Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Порядок та умови залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги визначаються Законом України від 2 червня 2011 року «Про безоплатну правову допомогу». Оцінка якості надання безоплатної правової допомоги здійснюється органами місцевого самоврядування для первинної правової допомоги та органами, уповноваженими на надання безоплатної вторинної правової допомоги, за зверненням комісій, створених радами адвокатів регіонів.

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що підтверджують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути:

1. договір про надання правової допомоги;
2. довіреність;
3. ордер;
4. доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Ордер – це письмовий документ, який підтверджує повноваження адвоката на надання правової допомоги у випадках, передбачених цим та іншими законами України. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або об'єднанням адвокатів і має бути підписаний адвокатом. Рада адвокатів України визначає типову форму ордера (ч. 2 ст. 26 Закону).

Повноваження адвоката як захисника чи представника в різних галузях судочинства, зокрема в господарському, цивільному, адміністративному, кримінальному провадженнях, розгляді справ про адміністративні правопорушення та в конституційному судочинстві, підтверджуються відповідно до законодавства.

Адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих клієнтом, і з урахуванням можливих обмежень щодо виконання певних процесуальних дій.

Згідно зі ст. 27 Закону договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі, проте є випадки, коли такий договір може бути усним:

1. під час надання усних та письмових консультацій із правових питань з подальшим занесенням в журнал і видачею клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару;
2. якщо клієнт терміново потребує правової допомоги, а укласти письмовий договір неможливо, то усний договір укладається, а письмова форма оформлюється протягом трьох днів або в найближчий можливий строк, якщо виникають об'єктивні труднощі.

До договору про надання правової допомоги застосовуються загальні правила договірної права. Такий договір може бути укладений на користь

клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладання договорів з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, визначаються окремим законодавством.

Зміст договору не повинен суперечити Конституції України, законам України, інтересам держави і суспільства, а також моральним засадам, присязі адвоката та правилам адвокатської етики.

Підстави для відмови від укладання договору про надання правової допомоги наведені в ст. 28 Закону. Адвокату, адвокатському бюро або об'єднанню забороняється укладати такий договір у разі конфлікту інтересів.

Адвокат не може укласти договір і зобов'язаний відмовитися від його виконання, якщо:

1. доручення перевищує межі професійних прав і обов'язків адвоката;
2. бажаний клієнтом результат або засоби досягнення мети є незаконними або суперечать моральним нормам, присязі адвоката та етичним правилам;
3. адвокат брав участь у відповідному провадженні, що є підставою для його відводу відповідно до процесуального законодавства;
4. виконання договору загрожує розголошенням адвокатської таємниці;
5. адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала участь у відповідному судочинстві або провадженні;
6. виконання договору суперечить інтересам адвоката, його сім'ї чи близьких родичів, адвокатського бюро або об'єднання, до якого він належить, а також професійним обов'язкам адвоката, або існують інші обставини, що можуть призвести до конфлікту інтересів;
7. адвокат вже надає правову допомогу іншій особі, чий інтерес суперечить інтересам особи, яка звертається за укладанням договору.

У разі відмови від укладання договору про надання правової допомоги адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю щодо інформації, що стала йому відома від особи, яка звернулася за укладанням такого договору. Дія договору припиняється після його належного виконання.

Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний за вимогою однієї з них відповідно до умов договору. У разі розірвання договору клієнт зобов'язаний оплатити адвокату (або адвокатському бюро чи об'єднанню) гонорар (винагороду) за всю виконану роботу або роботу, що була підготовлена до виконання. Адвокат (адвокатське бюро, об'єднання) зобов'язаний повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням чи розірванням договору.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Згідно з ст. 3 Закону України «Про адвокатуру» діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, цим Законом, іншими законами України та статутами адвокатських об'єднань.

Цей перелік можна уточнити наступним чином: крім Конституції України та Закону України «Про адвокатуру», діяльність адвокатури також регулюється міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Україна, національними законами, постановами Верховної Ради України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами.

Незважаючи на те, що юридичний статус актів Конституційного Суду України і постанов Пленуму Верховного Суду України поки що не визначений однозначно, очевидно, що адвокати повинні враховувати ці акти у своїй практиці. Акти Конституційного Суду України є обов'язковими для виконання на законодавчому рівні (хоча питання їх нормативного чи правотворчого характеру все ще обговорюється), а постанови Пленуму Верховного Суду України після втрати статусу обов'язкових роз'яснень тепер мають лише рекомендаційний характер.

Особливого значення сьогодні набуває питання місця міжнародно-правових договорів України серед інших нормативно-правових актів. Частина 2 ст. 9 Конституції України визначає, що міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Якщо міжнародний договір України, який набрав чинності відповідно до встановленої процедури, передбачає інші правила, ніж ті, що закріплені у національному законодавстві, згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, застосовуються правила міжнародного договору.

Наразі Верховний Суд України готує постанову Пленуму, яка буде стосуватися застосування міжнародно-правових договорів при здійсненні правосуддя в Україні. Тому це питання є надзвичайно важливим для адвокатів.

Адвокатам у своїй практиці необхідно враховувати положення міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Україною в установленому законом порядку, загальновизнані принципи та норми міжнародного права, а також практику міжнародних судових органів, юрисдикція яких визнана Україною.

Загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права є основні імперативні вимоги правового характеру, які визнаються всіма державами, і відхилення від яких є неприпустимим. Ці принципи і норми закріплені, зокрема, в рішеннях міжнародних судів і є загальними для національних правових систем та міжнародного права. До них належать принципи поваги та захисту основних прав людини, добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, а також принцип вичерпання національних засобів захисту перед зверненням до міжнародних судових органів.

Адвокатам важливо також пам'ятати, що згідно з ч. 2 ст. 18 Конституції України загальновизнані принципи і норми міжнародного права є основою зовнішньої політики України і мають пріоритет перед національними нормами. Відповідно до п. 9 Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року № 3360-ХП, ці принципи та норми мають пріоритет перед нормами внутрішнього права України. Також ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» вимагає сумлінного дотримання чинних міжнародних договорів Україною відповідно до норм міжнародного права.

У своїй роботі адвокати повинні пам'ятати, що застосування та тлумачення міжнародних договорів і внутрішньодержавних нормативно-правових актів не повинно суперечити загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права.

Міжнародний договір України визначається як угода з іншою державою або міжнародним органом, укладена письмово та регульована міжнародним правом. Така угода може бути оформлена в одному чи кількох документах, незалежно від її назви, наприклад «конвенція», «пакт», «угода» тощо (ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року).

Чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9, ст. 18 Конституції України, ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України»). Крім того, згода на обов'язковість міжнародних договорів може бути надана не тільки Верховною Радою України, а й Президентом України або Кабінетом Міністрів України. Так, міжнародний договір може бути затверджений Президентом України (указом) або Кабінетом Міністрів України (постановою). Такі міжнародні договори також є частиною національного законодавства і мають пріоритет перед нормативно-правовими актами, якими була надана згода на їх обов'язковість.

У разі виникнення колізій між положеннями міжнародного договору, затвердженого Президентом України та актами Президента України або нижчими нормативно-правовими актами, пріоритет мають норми міжнародного договору. Так само в разі колізії між міжнародним договором, затвердженим Кабінетом Міністрів України, та актами Кабінету Міністрів України чи іншими нормативно-правовими актами, пріоритет надається нормам міжнародного договору.

Міжнародні договори, укладені Українською РСР до проголошення незалежності України, є частиною правової системи України. Як держава-наступниця УРСР, Україна продовжує виконувати права і обов'язки, що виникли з цих угод (ст. 6 Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року). Україна також є правонаступницею міжнародних договорів Союзу РСР, якщо ці договори не суперечать Конституції України (ст. 7 Закону України «Про правонаступництво України»).

Процедура укладання, виконання та припинення міжнародних договорів України регулюється Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року. Міжнародні договори набувають чинності для України після того, як країна надасть згоду на їх обов'язковість, відповідно до вимог цього закону, у порядку та строки, визначені самим договором, або іншим узгодженим способом.

Враховуючи міжнародно-правовий принцип сумлінного виконання міжнародних договорів, а також положення статей 9, 10 Конституції України і статей 15, 19 Закону «Про міжнародні договори України», слід враховувати, що міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України, має пріоритет перед національним законодавством, крім Конституції України. Це означає, що якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені українським законодавством, застосовуються положення міжнародного договору України. Варто також зазначити, що відповідно до ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року держави не можуть відмовитися від виконання міжнародного договору через те, що він суперечить національному праву.

У разі виникнення колізії між нормою міжнародного договору та нормою внутрішнього законодавства вирішення цього питання належить до компетенції суду, за винятком випадків, коли суд має сумніви щодо відповідності положень міжнародного договору Конституції України. У такому разі суд повинен зупинити провадження до винесення рішення Конституційним Судом України щодо конституційності відповідних положень міжнародного договору і звернутися до Верховного Суду України для визначення, чи варто направити подання до Конституційного Суду щодо цього питання.

Суд не може самостійно вирішити справу, застосовуючи принцип прямої дії норм Конституції України, якщо положення міжнародного договору суперечать Конституції, оскільки:

1. Вирішення конфлікту між Конституцією України та міжнародним договором належить до виключної компетенції Конституційного Суду України (п. 1 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

2. Положення міжнародного договору мають нормативний характер і регулюють численні випадки, тому їх застосування, навіть якщо вони суперечать Конституції, може порушити права і свободи людини.

3. Міжнародно-правовий договір є чинним до того часу, поки не втратить своєї сили в Україні, і повинен застосовуватися для врегулювання тих випадків, які охоплюються його положеннями. Його незастосування може призвести до скасування рішення суду вищою інстанцією як таке, що порушує застосування матеріального права.

При підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього можуть бути зроблені заяви та застереження до його положень відповідно до міжнародного права, за винятком випадків, коли сам договір забороняє застереження або коли вони несумісні з цілями і

об'єктом договору (ст. 19 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року).

Застереження до міжнародного договору змінює або виключає дію певних його положень щодо конкретної держави, тому вони повинні враховуватися судом під час розгляду справи. В окремих випадках суд має враховувати також застереження, що були зроблені іншими державами – сторонами цього договору.

Коли Україна надає згоду на обов'язковість міжнародного договору, заяви та застереження формулюються у нормативному акті, яким ця згода надається.

Всі чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою (ст. 21 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року). Якщо оригінальний текст договору не опублікований українською мовою, офіційний переклад здійснюється Міністерством закордонних справ України.

Суди та інші учасники судового процесу повинні використовувати офіційно опублікований автентичний текст договору українською мовою або офіційний переклад. Водночас, якщо виникають розбіжності між автентичним текстом і перекладом, пріоритет має автентичний текст.

У випадку розбіжностей між автентичними текстами договору, застосовуються правила тлумачення, визначені статтею 33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Якщо текст договору існує в кількох автентичних версіях, всі вони мають рівну силу за умови, що сам договір або учасники не погодили, що один з них має переважну силу у разі розбіжностей. Якщо ж договір не передбачає пріоритет певної мови, то при виявленні розбіжностей між автентичними текстами застосовується те значення, яке найбільше відповідає цілям і завданням договору.

Згідно зі статтями 21 і 22 Закону «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України публікуються в «Зібранні чинних міжнародних договорів України» та інших офіційних виданнях, реєструються в Міністерстві закордонних справ України та включаються до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про міжнародні договори України» набрання міжнародним договором чинності не залежить від його офіційного оприлюднення чи реєстрації.

Положення частини 3 статті 57 Конституції України, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, є нечинними, якщо не доведені до відома населення в установленому законом порядку, не слід розуміти так, що міжнародні договори України, які визначають права та обов'язки громадян, можуть бути застосовані судом тільки після їх офіційного оприлюднення. Таке тлумачення суперечить основним принципам Конституції України та міжнародного права прав людини.

Згідно з частиною 1 статті 57 Конституції України кожному гарантується знання своїх прав та обов'язків, що є однією з основних юридичних гарантій прав людини. Частини 2 і 3 цієї статті спрямовані на створення механізму реалізації цієї гарантії, тому їх тлумачення не повинно призводити до обмеження прав і можливостей людини. Якщо тлумачити частину 3 статті 57 Конституції таким чином, що міжнародні договори України, які визначають права та обов'язки громадян, можуть застосовуватися судом тільки після їх офіційного оприлюднення, то це призведе до обмеження прав громадян, позбавляючи їх можливості реалізовувати ті права, що гарантовані міжнародними договорами, які вже набули чинності відповідно до умов самого договору.

Таке розуміння є несумісним з положеннями статті 14 Закону України «Про міжнародні договори України», де зазначено, що міжнародні договори набирають чинності для України після надання згоди на їх обов'язковість у порядку, визначеному цим Законом, у строки, передбачені самим договором або за іншим, узгодженим сторонами, способом. Це положення відповідає вимогам частини 2 статті 57 Конституції України, згідно з якою закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, повинні бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Крім того, стаття 21 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює порядок оприлюднення міжнародних договорів, але це не пов'язує момент набуття чинності договором з його офіційним оприлюдненням.

Таким чином, відмова суду від застосування положень міжнародного договору, який набув чинності згідно з умовами самого договору (наприклад, після здачі ратифікаційної грамоти або приєднання певної кількості держав), але не був офіційно оприлюднений, є неправомірною.

Щоб з'ясувати питання про чинність міжнародного договору або склад держав, що беруть участь у договорі, необхідно звертатися до Міністерства закордонних справ України.

При застосуванні міжнародних договорів слід враховувати правила, що викладені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Згідно із загальним правилом міжнародний договір не має зворотної дії щодо держави, яка до нього приєднується (ст. 28 Віденської конвенції), за винятком випадків, коли намір надати договору зворотну силу прямо передбачений текстом договору або висловлений відповідною державою. Тобто, якщо в договорі зазначено, що його положення поширюються на випадки, коли порушення відбулося до набуття договором чинності для певної держави, але продовжувалось після цього, або якщо наслідки порушення настали після набуття чинності, це може передбачати зворотну силу.

Правила застосування договорів, укладених послідовно, і які стосуються однієї й тієї ж теми, визначаються статтею 30 Віденської конвенції. Тлумачення міжнародного договору регулюється статтями 31 і 32 цієї Конвенції. Договір має тлумачитися добросовісно, з урахуванням звичайного

значення термінів у контексті їхнього вживання, а також з огляду на об'єкт і мету договору. Окрім контексту, мають враховуватись: будь-які наступні угоди між учасниками щодо тлумачення чи застосування договору; подальша практика застосування договору, що свідчить про консенсус учасників щодо його тлумачення; а також відповідні норми міжнародного права, що регулюють відносини між учасниками.

Деякі міжнародні договори містять положення, за якими спори щодо їх тлумачення чи застосування вирішуються через переговори, арбітраж чи спеціально створені органи. Одним із таких органів є Міжнародний суд ООН, юрисдикція якого поширюється на питання тлумачення міжнародних договорів.

Важливу роль у тлумаченні міжнародних договорів також відіграє практика незалежних експертних органів, які створюються відповідно до положень договорів або факультативних протоколів до них. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права передбачає створення Комітету з прав людини, Конвенція про ліквідацію расової дискримінації – Комітету з ліквідації расової дискримінації, а Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок. Ці комітети мають повноваження тлумачити положення відповідних міжнародних договорів, що здійснюється через розгляд доповідей держав-учасниць та індивідуальних скарг. Результати тлумачення також фіксуються в Загальних рекомендаціях комітетів, які містять поради для держав-учасниць і можуть бути використані для з'ясування значення окремих положень міжнародних договорів.

У договорах Ради Європи також передбачено врегулювання спорів щодо їх тлумачення чи застосування в рамках органів Ради Європи. Наприклад, Європейський комітет з правового співробітництва вирішує спори щодо тлумачення або застосування Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією (ст. 21), а Європейський комітет з проблем злочинності – щодо тлумачення або застосування Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, здобутих злочинним шляхом 1990 р. (ст. 42). Ці органи також сприяють мирному вирішенню труднощів, що виникають через застосування різних конвенцій Ради Європи.

Згідно зі статтею 32 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (зі змінами, внесеними Протоколом № 11) питання тлумачення та застосування цієї Конвенції та її протоколів підлягають юрисдикції Європейського суду з прав людини. Україна визнала обов'язковість цієї юрисдикції під час ратифікації Конвенції, що підтверджено в Законі України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року.

Тлумачення термінів та положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і протоколів до неї міститься у рішеннях

Європейського суду з прав людини, зокрема, у розділі «Право», у вигляді загальних положень без детального аналізу обставин конкретних справ. Суд при тлумаченні та застосуванні Конвенції і її протоколів у ході розгляду конкретних справ має обов'язково враховувати ці рішення як частину практики застосування договору (відповідно до підпункту «б» п. 3 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року).

Варто зауважити, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях, тлумачачи положення Конвенції та її протоколів, розглядав питання розбіжностей між однакою автентичними текстами цього договору англійською та французькою мовами. Суд також надавав автономне значення термінам, що використовуються в тексті Конвенції та протоколів, враховуючи різницю в термінах, що вживаються в національному законодавстві різних держав-учасниць для позначення однакових правових явищ.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди при розгляді справ повинні застосовувати не лише Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства України, але й практику Європейського суду як джерело права. Відповідно до статті 1 цього закону до практики Суду включаються рішення Європейського суду з прав людини та практики Європейської комісії з прав людини. Важливо зазначити, що практика Європейського суду є невід'ємною частиною Конвенції і, отже, має таку ж юридичну силу.

Особливою проблемою є виконання рішень міжнародних судових органів та відповідних органів міжнародних організацій, юрисдикцію яких визнала Україна, у справах про порушення прав осіб з боку держави. Право кожного звертатися за захистом своїх прав до відповідних міжнародних судових органів або органів міжнародних організацій після використання всіх національних засобів правового захисту закріплене в абзаці 3 статті 55 Конституції України.

Серед таких органів є Європейський суд з прав людини, створений на основі статті 19 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, ратифікованої Україною згідно із Законом «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року.

Комітет ООН з прав людини має повноваження приймати та розглядати повідомлення від осіб або груп осіб, що стосуються порушень прав, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Це регулюється статтею 1 Першого факультативного протоколу до пакту.

Комітет проти катувань, уповноважений отримувати та розглядати повідомлення про порушення прав, передбачених Конвенцією ООН проти катувань та інших форм жорстокого, нелюдського чи принизливого поводження, діє відповідно до статті 22 цієї Конвенції.

Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації має повноваження приймати та розглядати повідомлення від осіб чи груп осіб, що стосуються

порушень прав, передбачених Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, відповідно до статті 14 цієї Конвенції.

Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок має повноваження приймати та розглядати повідомлення від осіб або груп осіб, що стосуються порушень прав, передбачених Конвенцією про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Це регулюється статтями 1 та 2 Факультативного протоколу до цієї Конвенції, ратифікованого Законом України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» від 5 червня 2003 року.

Рішення міжнародних судових установ та органів міжнародних організацій, юрисдикція яких визнана Україною, з питань порушення прав осіб з боку держави, є обов'язковими для виконання. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду тягне за собою відповідальність, передбачену частиною 3 статті 382 Кримінального кодексу України.

Необхідно враховувати, що рішення міжнародних судових органів або органів міжнародних організацій, юрисдикція яких визнана Україною, в індивідуальних справах не є волею цих органів, а є результатом міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Таким чином, ці рішення є обов'язковими для держав-учасниць через обов'язковість самих міжнародних договорів. Невиконання рішень цих органів державою означає порушення її міжнародно-правових зобов'язань, що може призвести до застосування міжнародних санкцій.

Процесуальне законодавство України визначає правові наслідки визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнається Україною, як такого, що порушує міжнародні зобов'язання України.

Особливу увагу слід приділити місцю в системі нормативно-правових актів, що регулюють діяльність адвокатури, таким як Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, Правила адвокатської етики та Положення про оплату праці адвокатів за призначенням.

Згідно зі статтею 1 Правил адвокатської етики, ухвалених Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року (протокол № 6/V), встановлюється взаємозв'язок між Правилами адвокатської етики та чинним законодавством про адвокатуру. Згідно з цією статтею норми Правил адвокатської етики не скасовують і не замінюють положень діючого законодавства, а доповнюють і уточнюють його. Ці Правила поширюються на всі види професійної діяльності адвоката, а також на інші його дії, що можуть суперечити професійним обов'язкам або

зашкодити престижу адвокатської професії. Правила адвокатської етики також регулюють діяльність членів органів адвокатури та помічників адвокатів в межах, що застосовуються до їх роботи. Дія Правил поширюється на відносини, що виникли після їх ухвалення.

Право на офіційне тлумачення Правил адвокатської етики належить виключно Вищій кваліфікаційній комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України.

Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури було затверджено Указом Президента України від 5 травня 1993 року № 155/93. Згідно з цими Положеннями в рамках Закону України «Про адвокатуру» визначається порядок організації та діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії створюються в Автономній Республіці Крим, областях, а також у містах Києві та Севастополі. Основним завданням комісій є оцінка рівня професійних знань осіб, які бажають займатися адвокатською діяльністю, а також вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів. У своїй діяльності комісії керуються Конституцією України, актами законодавства України, актами Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, що прийняті в межах її компетенції, а також цим Положенням.

Положення про оплату праці адвокатів за надання юридичної допомоги громадянам у кримінальних справах, затверджене Міністерством юстиції України та Міністерством фінансів України 27 листопада 1991 року, втратило чинність з наказом Міністерства юстиції України від 16 серпня 2005 року № 90/5.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року у відповідь на воєнну агресію російської федерації проти України Президент України видав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Того ж дня цей указ був затверджений Законом України № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». З цього моменту українське законодавство, а також усе наше життя почали змінюватися швидкими темпами.

З початком повномасштабного вторгнення Верховна Рада України невідкладно розпочала адаптацію мирних законів до умов воєнного стану. Це не обійшло й Кримінальний процесуальний кодекс. 1 травня 2022 року набрав чинності Закон України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», яким було частково адаптовано кримінальний процес до реалій воєнного стану. Далі КПК неодноразово змінювався за допомогою законів України № 2111-IX від 3 березня 2022 р., № 2137-IX від 15 березня 2022 р., № 2201-IX від 14 квітня 2022 р., № 2462-IX від 27 липня 2022 р. та інших. З початку війни Верховною Радою було ухвалено 23 закони, які вносили зміни до КПК.

Одним із важливих кроків стала адаптація КПК до умов воєнного стану, зокрема через Закон України № 2201-IX від 1 травня 2022 року, що змінив порядок здійснення кримінального провадження. Внесені зміни, зокрема, стосуються статті 615 КПК, що змінила правила проведення слідчих дій. Згідно з частиною 2 статті 214 КПК досудове розслідування зазвичай розпочинається з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак під час воєнного стану досудове розслідування може бути розпочате через постанову дізнавача, слідчого або прокурора. Згідно з пунктом 1 частини 1 статті 615 КПК, якщо неможливо отримати доступ до Єдиного реєстру, рішення про початок розслідування приймає дізнавач, слідчий або прокурор. Виноситься постанова, яка має містити відомості, зазначені в частині 5 статті 214 КПК.

Ці відомості включають:

1. дату надходження заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, або виявлення інших обставин, що можуть свідчити про злочин;
2. прізвище, ім'я та по батькові потерпілого або заявника;
3. джерело інформації, з якого виявлені обставини злочину;
4. короткий виклад обставин, які можуть свідчити про злочин, поданий потерпілим або заявником;
5. попередню правову кваліфікацію правопорушення із зазначенням статті Кримінального кодексу України;

6. прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого або прокурора, який розпочав розслідування;

7. інші обставини, визначені в положеннях про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Згідно з листом Верховного Суду № 1/0/2-22 від 03.03.2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» мотивована постанова органу досудового розслідування про початок кримінального провадження, яка містить усі відомості, визначені статтею 214 КПК України, є достатнім підтвердженням початку досудового розслідування та підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. За аналогією з частиною 3 статті 214 КПК пункт 1 частини 1 статті 615 КПК дозволяє у невідкладних випадках до винесення постанови про початок досудового розслідування проводити огляд місця події, при цьому постанова повинна бути винесена без затримки після завершення огляду. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повинні бути внесені за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються як у процесуальних документах, так і за допомогою технічних засобів. У разі неможливості фіксації за допомогою технічних засобів з технічних причин, фіксація здійснюється доступними методами, а відповідний протокол складається не пізніше ніж через 72 години після завершення таких дій.

Зміни до КПК також значно розширили повноваження прокурорів у кримінальному провадженні. Згідно з пунктом 2 частини 1 статті 615 КПК, якщо в умовах воєнного стану виникає об'єктивна неможливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених певними статтями КПК (статті 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250, 294), ці повноваження виконуються керівником органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором. До таких повноважень належать:

- здійснення приводу (ст. 140 КПК);
- тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163, 164 КПК);
- накладення арешту на майно (ст. 170, 173 КПК);
- розгляд скарг (ст. 206 КПК);
- продовження строків досудового розслідування (ст. 219, 249 КПК);
- проведення допитів і впізнання через відеоконференцію (ст. 232 КПК);
- проникнення до житла або іншого володіння особи (ст. 233 КПК);
- надання дозволу на обшук (ст. 234, 235 КПК);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК);
- надання дозволу на негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 246–248, 250 КПК).

Додатково прокурорам надано право продовжувати строк тримання під вартою. Згідно з частиною 2 статті 615 КПК строк дії ухвали слідчого судді або постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою може бути продовжено до одного місяця за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може бути продовжений кілька разів в межах строку досудового розслідування.

Якщо відсутня об'єктивна можливість завершити досудове розслідування, звернутися до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також у випадку, коли неможливо звернутися з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, строк досудового розслідування може бути зупинений за мотивованою постановою прокурора, в якій повинні бути викладені відповідні обставини. Таке зупинення може бути скасоване, якщо умови для його скасування більше не існують. Перед зупиненням досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання особи під вартою (пункт 3 частини 1 статті 615 КПК).

Зміни в КПК також передбачають збільшення строку для вручення повідомлення про підозру затриманій особі. В умовах воєнного стану, якщо існують об'єктивні причини, що унеможливають вручення письмового повідомлення про підозру у строки, визначені статтею 278 КПК, цей строк може бути продовжений до 48 годин. Якщо протягом цього часу повідомлення не вручено, затримана особа повинна бути негайно звільнена. Раніше, в мирний час, цей строк становив 24 години.

Затримання особи без ухвали слідчого судді або суду не може перевищувати строки, визначені статтею 211 КПК. У випадку, коли в умовах воєнного стану неможливо доставити затриману особу до слідчого судді або суду в межах визначеного строку, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу здійснюється за допомогою доступних технічних засобів відеозв'язку, щоб забезпечити участь затриманої особи дистанційно.

Якщо ж неможливо доставити затриману особу до слідчого судді або забезпечити її участь через технічні засоби для розгляду клопотання про запобіжний захід, така особа має бути негайно звільнена.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою або постанови прокурора може бути продовжений до одного місяця за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором. Такий строк може бути продовжений неодноразово в межах строку досудового розслідування.

У разі прийняття рішень прокурором відповідно до цієї статті, їх невідкладно повинні повідомляти прокурору вищого рівня та суду, визначеному законом, з наданням копій документів не пізніше ніж через 10 днів.

Скарги на будь-які рішення чи дії прокурора чи слідчого, вчинені ними під час виконання своїх повноважень, можуть бути подані до суду. Розгляд таких скарг здійснюється слідчим суддею суду, що має територіальну юрисдикцію, або в разі неможливості – найближчим до нього судом.

У разі неможливості проведення підготовчого судового засідання запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, обраний під час досудового розслідування, вважається продовженим до вирішення питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці.

Якщо неможливо вручити затриманій особі письмове повідомлення про підозру в строки, визначені статтею 278 КПК, цей строк може бути

продовжений до 48 годин. Якщо повідомлення не вручено в цей строк, особа повинна бути негайно звільнена.

Під час воєнного стану обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності подаються та розглядаються судами, у межах територіальної юрисдикції яких було вчинено кримінальне правопорушення. У випадку, якщо з об'єктивних причин неможливо здійснити правосуддя цим судом, розгляд клопотань здійснюється судом, до якого належить територіальна юрисдикція органу досудового розслідування, що завершив розслідування, або іншим судом, визначеним відповідно до законодавства.

Показання, отримані під час допиту свідка або потерпілого, у тому числі одночасного допиту кількох осіб, в кримінальному провадженні, що проводиться в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови, що процес і результати такого допиту були зафіксовані за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту кількох осіб, у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови участі захисника в такому допиті, а також фіксації ходу і результатів допиту за допомогою технічних засобів відеофіксації.

Дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані забезпечити участь захисника в процесуальних діях, а якщо захисник не може бути присутнім – забезпечити його участь через технічні засоби (відео- або аудіозв'язок) для дистанційної участі.

Дізнавач, слідчий, прокурор також зобов'язані забезпечити участь перекладача для перекладу показань, пояснень або документів підозрюваного або потерпілого, коли це можливо. Якщо участь перекладача неможлива, то дізнавач, слідчий, прокурор можуть здійснити переклад самостійно, за умови, що вони володіють мовою, якою користуються підозрюваний або потерпілий.

Положення частини 2 статті 484 і частини 14 статті 31 КПК можуть не застосовуватися в умовах воєнного стану, якщо обставини унеможливають участь дізнавача, слідчого або судді, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних справах щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Копії матеріалів кримінальних проваджень, що ведуться в умовах воєнного стану, повинні зберігатися в електронному вигляді у дізнавача, слідчого чи прокурора.

В умовах воєнного стану після підготовки та підписання повного тексту вироку суд має право обмежитися оголошенням тільки резолютивної частини

вироку, а повний текст вироку має бути вручений учасникам судового процесу в день його проголошення.

Робота адвоката в умовах воєнного стану стала значно складнішою. Війна принесла низку проблем, які раніше здавались малоймовірними. Однією з таких проблем стало введення комендантської години, що порушило питання про можливість проведення слідчих дій в нічний час, коли зазвичай триває комендантська година, або ж дії повинні вони бути перервані. До війни, відповідно до частини 4 статті 223 КПК, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) не допускалося, за винятком невідкладних ситуацій, коли затримка в їх проведенні могла призвести до втрати доказів чи втечі підозрюваного. Тобто для проведення слідчих дій вночі повинно було бути надано обґрунтування необхідності і невідкладності.

Однак в умовах воєнного стану ситуація змінилася. Тепер для проведення слідчих дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) не потрібно додатково обґрунтовувати їх невідкладність, оскільки до частини 4 статті 223 КПК були внесені зміни. Згідно з новою редакцією цієї норми слідчі (розшукові) дії можуть проводитися вночі не тільки у випадках, що передбачають невідкладність, але й у рамках кримінального провадження, що здійснюється згідно з порядком, встановленим статтею 615 КПК. Таким чином, в умовах воєнного стану слідчі дії можуть проводитися у нічний час за будь-яких обставин.

Іншою важливою проблемою стала необхідність пояснення причин неявки на слідчі дії. Наприклад, чи може повітряна тривога або небезпека для життя та здоров'я адвоката бути визнана поважною причиною для неявки? Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 138 КПК серед поважних причин неявки на виклик є обставини непереборної сили, такі як епідемії, воєнні дії, стихійні лиха та інші подібні ситуації.

Це дає підстави вважати, що повітряна тривога є обґрунтованою причиною для неприбуття адвоката на слідчі дії. Таку позицію підтримує і Рада адвокатів України, яка у своєму рішенні № 148 від 16-17.11.2022 року зазначила, що відповідно до пункту 3 частини 1 статті 138 КПК однією з поважних причин неприбуття на виклик є обставини непереборної сили, серед яких визначено воєнні дії та подібні обставини. Таким чином, з огляду на воєнний стан, обставини, такі як сигнал «Повітряна тривога», відсутність електроенергії чи інтернет-зв'язку під час участі у відеоконференціях, слід вважати обставинами непереборної сили. Це є достатньою підставою для визнання їх поважною причиною для неявки адвоката на судові засідання, слідчі дії чи в органи досудового розслідування.

Крім того, Рада адвокатів України звертає увагу на положення частини 2 статті 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка гарантує адвокату право здійснювати свою діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародними угодами. Також важливими є гарантії захисту життя, здоров'я, честі, гідності та майна адвоката, що закріплені в пункті 6 частини 1 статті 23 цього ж закону.

Водночас пункт 7 цієї статті забезпечує адвокату право на охорону його безпеки під час участі у кримінальному судочинстві.

Додатково, відповідно до Основних положень ООН щодо ролі адвокатів (1990 рік), у випадках, коли безпека адвокатів під загрозою через виконання професійних обов'язків, вони повинні отримувати відповідний захист від держави. За частиною 2 статті 5 цього ж закону держава зобов'язана створювати умови для безпечної діяльності адвокатури.

Враховуючи ці гарантії, Рада адвокатів України прийняла рішення, що повітряна тривога, відсутність електропостачання, обмежений доступ до транспорту, ракетні удари або інші воєнні дії є поважними причинами для неявки адвоката до суду чи інших органів для надання правової допомоги. Такі обставини не повинні вважатися порушенням Правил адвокатської етики. Однак варто зазначити, що не всі суди або правоохоронні органи можуть сприймати таку позицію однозначно, адже вже були випадки, коли судові засідання, зокрема у слідчих суддів, продовжувалися навіть під час повітряної тривоги. Проте в будь-якому випадку повітряна тривога є достатньою підставою для неприбуття на слідчі дії або судові засідання, і адвокати не підлягають дисциплінарній відповідальності за неявку з цієї причини.

Ще один аспект адвокатської діяльності в умовах війни – втрата частини клієнтів. За попередніми даними, станом на 2022 рік ця цифра коливалась від 20 до 30 %. У першу чергу це пов'язано із значним міграційним потоком населення – як внутрішнього, так і зовнішнього. Також на фоні важливих соціальних питань, таких як забезпечення їжею, житлом, відновлення здоров'я та інше, якісне правове забезпечення відходить на другий план.

Також Іваницький С. слушно зазначає, поділяючи запровадження воєнного стану принаймні на три етапи.

Так, на першому етапі, на його думку, було закрито або обмежено доступ до частини державних реєстрів (Єдиний державний реєстр судових рішень, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань тощо), в тому числі відомостей з профайлу адвоката в Єдиному реєстрі адвокатів України (далі – ЄРАУ), зупинено роботу сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» на сайті судової влади, обмежено реалізацію окремих можливостей підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) тощо. Судові засідання проводилися за відсутності загрози життю та здоров'ю учасників справи, переважно у режимі відео конференції, й стосувалися передусім невідкладних справ, в інших випадках вирішувалося питання про зупинення провадження чи відкладення їх розгляду.

Вже з 2023 року та донині багато адвокатів змінили свій профіль роботи і займаються так званими військовими справами та соціальним забезпеченням військовослужбовців, ветеранів. Цьому сприяла також географія знаходження адвокатів – у різних частинах України.

Також можна погодитись із думкою Іваницького С. щодо пропозицій зміни законодавства стосовно особливостей ведення адвокатської діяльності

в умовах війни. Так, в умовах повномасштабної війни українська адвокатура зазнала тяжких випробувань, що відрізнялися у географічному, хронологічному та секторальному вимірах. Водночас професійна спільнота продемонструвала наявність достатнього ресурсу міцності та інституціональної стійкості, для подальшого посилення якої доцільно доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» статтею 58–1 «Особливості організації роботи адвокатури в умовах війни або воєнного стану» наступного змісту: «У випадку оголошення стану війни або запровадження воєнного стану, наявності загрози військового захоплення населеного пункту та/або приміщення, яке є робочим місцем адвоката, в разі ведення адвокатського досьє у паперовій формі адвокат зобов'язаний завчасно вивезти його до підконтрольної уряду України території, або розмістити в електронному вигляді у захищеному хмарному сховищі, або знищити адвокатське досьє, окрім оригіналів документів, переданих клієнтом. У разі призову адвоката на військову службу, загибелі, полону, зникнення безвісти за особливих обставин, відмови від виконання своїх обов'язків, виїзду за кордон або іншого регіону України, що фактично унеможливило подальше виконання ним договору про надання правової допомоги (доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги), представник ради адвокатів регіону сприяє передачі матеріалів адвокатського досьє, в тому числі оригіналів документів, що належать клієнту, іншому адвокату, кандидатура якого погоджена із клієнтом, або клієнту на підставі звернення клієнта й документальних даних, що підтверджують укладання договору про надання правової допомоги (видачу доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги). За наявності умов, визначених у частині першій цієї статті, в кожному органі адвокатського самоврядування утворюється комісія з питань евакуації, розробляється план її проведення, затверджується номенклатура справ і матеріальних цінностей, що підлягають евакуації, забезпечується своєчасне її здійснення».

Така пропозиція щодо змін законодавства була ще у 2022 році. З того часу було внесено п'ять змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і жодні безпосередньо не стосувались воєнного стану та становища адвоката під час дії воєнного стану. Зміни вносились до Кримінального процесуального кодексу України щодо адвокатської діяльності, однак вони не стосуються становища адвоката.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 17.
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
4. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. URL : <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>.
5. Рекомендація № R (97) 13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 10.09.1997 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_97_13_1997_09_10.pdf.
6. Рекомендація R (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 20.04.2005 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
8. Биба Н. М. Адвокатура США та України: порівняльний аналіз. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 451-453.
9. Бисага Ю. М., Заборовський В. В., Манзюк В. В. Інформація та інформаційні технології як невід'ємна частина професійної діяльності адвоката. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 5. С. 104-114.
10. Заборовський В. В., Булеца С. Б., Манзюк В. В. Індемнітет адвоката як одна з основних гарантій адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 287-291. URL : http://pap.in.ua/4_2016/86.pdf.
11. Іваницький С. О. Українська адвокатура в умовах війни: національний та зарубіжний аспект. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 73-88.
12. Заборовський В. В. Деякі практичні проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в контексті проведення обшуку відносно адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. № 50 (2). С. 152-156.
13. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Golovan v. Ukraine» on July 05, 2012 (Application № 41716/06). URL : http://www.golovan.com.ua/fileadmin/Blog/CASE_OF_GOLOVAN_v_UKRAINE.pdf.

14. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Roemen and Schmit v. Luxembourg» on February 25, 2003 (Application № 51772/99). URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60958>.

15. Остафійчук Л. А. Цифровізація діяльності адвоката як спосіб захисту прав клієнта на професійну правничу допомогу в умовах воєнного стану. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 66-70.

16. Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів, затверджений рішенням РАУ від 27.07.2013 р. № 183. URL : https://kmkdka.com/sites/default/files/files/poryadok_reaguvannya_10.04.2013-1.pdf.

17. Про стан дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні: аналітична довідка, підготовлена Комітетом захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. 2017. 19 с. URL : http://unba.org.ua/assets/uploads/e698546cb94f12eaff62_file.pdf.

Навчальне видання

**Шаблистий Володимир Вікторович
Ісланкін Сергій Миколайович
Шевченко Таїсія Віталіївна**

**ОСОБЛИВОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Методичні рекомендації

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Коректор *М. С. Касян*

Формат 60x84/16. Друк – цифровий.

Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 2,22. Обл.-вид. арк. 2,38.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024